

Socialistické hospodárstvo v Československu

Pre koho je učebná figúra určená? 3. ročník stredných škôl

Tematický celok: Československo za železnou oponou

Ciel: Vyvodit' hlavné znaky kapitalizmu a socializmu a aplikovať ich v kontexte československého povojnového hospodárstva.

Esencia témy pre dnešok: Figúra vedie žiakov k uvedomeniu si, že kapitalizmus je napriek svojim nedostatkom (okrádanie, majetková nerovnosť, nezamestnanosť) nepochybne hlavnou hnacou silou inovácie, prosperity a motivácie. Dôraz je kladený na búranie mýtov o socializme, ktoré môžu byť v žiakoch ukorenené skrz vplyvy generácie, ktorá žila počas komunizmu. Odkazuje ich to na to, že dnešný ekonomický systém vo väčšine demokratických štátov je kapitalistický, ale zachováva aj isté znaky socialistickej ekonomiky (vlastníctvo niektorých strategických podnikov a organizácií štátom – nemocnice, železnice apd). Žiak skrz hru nadobúda ekonomicko-sociálne vedomie.

Výkonový a obsahový štandard v súlade s iŠVP: Žiak vie vysvetliť pojmy kapitalizmus a socializmus, industrializácia a kolektivizácia, zhodnotiť dôsledky socialistického hospodárstva.

Postup práce: (minutáž je voliteľná)

1.časť Po úvodnom slove učiteľa, ktoré zahŕňa krátke oboznámenie s témou hodiny a metódou, ktorá bude využívaná (dedukcia), nasleduje už samotná hra, na ktorej bude vystavaná prvá časť hodiny. Učiteľ dopredu okrem inštrukcií nedá o hre žiadne iné informácie, dôraz je kladený na to, aby žiaci najprv hru zažili a až následne si uvedomili jej zmysel. Učiteľ musí mať na pamäti, že cieľom hry je rozvíjať u žiakov schopnosť uvažovať nad tým, čo sa práve deje, bez toho, aby poznali kontext hry (jediné informácie, ktoré majú, sú názov témy a vedomosť o tom, že pôjde o simuláciu kapitalizmu a socializmu). Nasleduje dôkladná práca učiteľa s inštrukciami – vytvorí zo žiakov dvojice a z týchto dvojíc 2 veľké skupiny, ktoré usadí do dvoch paralelných radov. Učiteľ sa najprv venuje prvej skupine, rozdá každému žiakovi v skupine ľubovoľný (a najmä rozdielny) počet mincí, nechá ich zvoliť si ľubovoľné zamestnanie a vysvetlí pravidlá hry – v dvojiciach budú hrať hru kameň, papier, nožnice, pričom je na učiteľovi, koľko kôl tejto hry zvolí. Čím dlhšie žiaci hrajú, tým väčšia rozmanitosť ich ziskov. Akonáhle jeden z dvojice vyhrá 2x nad svojím súperom, obdrží od neho mincu. Nový zápas sa začína vždy odznova, akonáhle niekto z dvojice obdrží mincu. Učiteľ pomedzi to kontroluje zisky žiakov a akonáhle sú dostatočne rozmanité v porovnaní so začiatkom hry, môže hru stopnúť a prejsť na reflexiu. Opýta sa žiakov, ktorí z nich si prilepšili oproti začiatku hry – týchto odmení sladkou odmenou (cukríkom). Rovnako sa ich opýta, či sú spokojní so svojim zárobkom a či bola hra podľa nich férová. Tu rátame s tým, že žiakom nepríde fér napr. to, že niektorí dostali odmenu a tiež to, že na začiatku nemali rovnaké podmienky. Otázkou „čo by sa dalo robiť, aby bola hra férovejšia“ smerujeme k tomu, aby sami navrhli, že počiatočný počet mincí by mal byť kvôli férovosti rovnaký.

Takto môže učiteľ prejsť k druhej skupine žiakov, kde budú rovnako utvorené dvojice a každému rozdá rovnaký počet mincí (4). Ešte predtým im sám prideli isté povolanie (družstevníci, robotníci a podobne). Hra prebieha rovnako aj pri prvej skupine, tiež s možnosťou obohatiť sa alebo stratiť zisk. Akonáhle žiaci dohrajú, učiteľ zisťuje, kto z nich má nahromadený najväčší zisk, vezme im ho a prerozdeli medzi ostatných, ktorí v hre prišli o mince. Nasledujú otázky na reflexiu – učiteľ sa ich opýta, či by pokračovali v hre aj za takýchto okolností (teda keby im bol vždy odobraný ich nahromadený zisk), či by stále mali motiváciu pokračovať. Dôraz je kladený na uvedomenie si neférovosti takéhoto jednania.

Nasledovala by časť s názvom „Uvedomme si analógie“, ktorú môže učiteľ vysvetliť slovne, prípadne to vložiť do prezentácie. Mohla by vyzeráť nasledovne:

Kameň, papier, nožnice – (vaše vyvinuté úsilie, práca)

Inštruktor /učiteľ/ – (banka, zamestnávateľ, podnik vs. štát)

Hra (**kapitalizmus**) začala nerovnou distribúciou mincí (**bohatstvo, mzda**). Niektorí študenti mali oveľa viac mincí ako ostatní (**ekonomické rozlíšenie triedy**). Mohli si slobodne zvoliť zamestnanie (**slobodný trh, nie dopyt štátu**). Niektorí boli schopní sa obohatiť, čo znemožnilo ostatným uspieť (**ekonomická priepasť medzi ľuďmi**). Víťazstvá v hre (**produktivita a úsilie**) boli odmenené (**cukrík**), zisk si bolo možné ponechať.

Hľadali sme preto alternatívne riešenie pre rovnomernejšie rozdelenie mincí (**socializmus**). Žiaden študent následne nemal viac mincí než ten druhý (**beztriedna spoločnosť**). Študenti si nemohli zvoliť zamestnanie (**štátom umelo vytvorená zamestnanosť, na profesionálnu "kariéru" mali nárok najmä komunisti, niekedy bez ohľadu na skutočné osobné odborné a vzdelanostné predpoklady**). Zisk si tí najusilovnejší nemohli ponechať, bol prerozdelený medzi ostatných (**ekonomická rovnosť v centrálne riadenej ekonomike, zisk nie je povolený**). Vyššie úsilie nebolo nijako odmenené (**bez cukríku**).

Možné varianty a modifikácie: V hre nemusí ísť o mince, môžu sa nahradiť vytlačenými papierovými bankovkami, žetónmi, kockami, kamienkami... Do hry možno pridať aj ďalšie ekonomické termíny ako inflácia, deflácia v otázke cenovej stability tovarov. Možné je implementovať aj pravidlo, ktoré trestá vyradením z hry každého, kto by sa snažil podvádzať či kraďnúť (odkaz na rozkrádanie, udavačstvo).

2. časť

Učiteľ môže pokračovať v diskusii o výhodách a nevýhodách oboch systémov. Môže to uskutočniť napr. s využitím fotografie osobnosti, ktorá je prototypom daného systému. Môže ísť napr. o fotografiu Henryho Forda (popularizácia automobilu), Alexandra Flemminga, Steve Jobs, apd. Daný moment sa dá využiť na diskusiu o tom, ktorý systém bol v hypotetickej rovine pre tieto osobnosti najprajnejší a prečo. Diskusia speje k porozumeniu toho, že síce kapitalizmus nie je bez chýb, no má vyšší potenciál na presadenie sa ľuďmi, ktorí nahromadia kapitál a majú aj talent. Takíto ľudia môžu následne posúvať spoločnosť dopredu. Diskusia nevyučuje, že je to možné aj v socialistickom zriadení, avšak pri centrálne plánovanej ekonomike sú to skôr výnimky.

3. Znaky kapitalizmu a socializmu

Môže nasledovať aktivita, kde by učiteľ vysvetlil na tabuľu danú tabuľku (priloženú nižšie), pričom by chýbali jednotlivé údaje v políčkach a žiaci by ju spoločne vyplňali. Vždy by malo byť v jednom riadku voľné jedno políčko, ktoré žiaci dopĺňajú priamym vpísaním na tabuľu, ak to tabuľa umožňuje. Alternatívou je výber z možností – teda tabuľka by bola zachovaná, chýbali by v nej rovnako niektoré políčka, avšak vedľa tabuľky by boli porozhadzované správne odpovede, ktoré by (ak to tabuľa umožňuje) mohli priradovať do políčok.

Základ pre porovnanie	kapitalizmus	Socializmus
zmysel	Kapitalizmus je hospodársky systém, v ktorom obchod a priemysel hospodárstva vlastní a kontrolujú súkromné osoby, aby dosiahli zisk.	Komunizmus sa týka sociálneho systému, v ktorom je obchod a priemysel krajiny kontrolovaný spoločenstvom a podiel každého jednotlivca závisí od jeho schopností a potrieb..
Propaguje	Rozlíšenie triedy	Egalitárska/rovnostárska spoločnosť
Systém vlády	demokratický	totalitný
Vládne zasahovanie	Nie je alebo je zanedbateľné	vysoké
Distribúcia bohatstva	Každý jednotlivec musí pracovať pre seba, aby vytvoril bohatstvo.	Bohatstvo sa distribuuje podľa potrieb.
Výrobné prostriedky	V súkromnom vlastníctve	Vo vlastníctve štátu
Trh	voľný a konkurencieschopný	Neexistencia hospodárskej súťaže na trhu vo vlastníctve štátu
Individuálne stimuly	Zisk a mzda závisia od schopnosti a ochoty osoby pracovať	Zisky nie sú povolené
Spotrebiteľské ceny	Ceny určené ponukou a dopytom	Ceny stanovené štátom
Zamestnanie	Častá nezamestnanosť	Každý má zamestnanie
Kľúčoví zástancovia/obhajcovia teórie	Adam Smith, John Locke	Karl Marx, Friedrich Engels

4. časť Učiteľ už prechádza od všeobecného ku konkrétnemu, aplikuje nové poznatky v kontexte československých dejín. Kládne dôraz na prierezovosť a stručnosť – vysvetľuje hlavné míľniky socialistického hospodárstva, ako sa v priebehu rokov menilo a čo bolo preň typické (kolektizácia, industrializácia, stagnácia, umelá prezamestnanosť atď.) a aké malo dopady na každodenný život spoločnosti. Učiteľ má možnosť vystavať ďalšiu učebnú figúru napr. s využitím fotografií znázorňujúce nedostatkový tovar počas socializmu.

Zdroje:

https://www.diffen.com/difference/Capitalism_vs_Socialism.

RYCHLÍK, Ján. *Československo v období socialismu 1945-1989*. Praha : Vyšehrad, 2020. 424 s.

HEIMANN, Mary. *Československo - stát, který zklamal*. Praha : Petrkov, 2020. 432 s.

O autorovi: K autorkiným záľubám patrí cestovanie, varenie, fantasy literatúra a hra na husle.